

Tóth János

Bioetika –
Autonómia a bioetikában –
Autonómia

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

4. TÉMA AUTONÓMIA A BIOETIKÁBAN

4.1 Lecke Autonómia

A modern bioetikában négy fontos és általánosan elfogadott alapelv van: Autonómia, ne árts, jótékonyság és igazságosság. A bioetikában *principalizmusnak* nevezik azt a megközelítést, amely mindig ezekből az elvekből indul ki. A klasszikus orvosi etika a középső kettőre koncentrált, ezeket egészítette ki a modern a bioetika az az autonómia és az igazságosság elvével. A modern medikális bioetika legfontosabb az erkölcsi elve az autonómia és annak tisztelete. A páciens autonómiájából számos további fontos bioetikai elv. pl. *a tájékozott bejegyzés* vagy a *betegjogok* levezethetők.

4.1.1 Az autonómia fogalma

Az autonómia görög eredetű szó (auto=ön, nomos=törvény vagy irányítás) és „öntörvényűséget”, „önirányítottságot” vagy „önmagunknak szabott törvényt” jelent. Az autonómia magába foglalja a gondolkodás, akarat és cselekvés önállóságát. Általános értelemben az a személy autonóm, aki önállóságra, önirányításra, illetve önmaga feletti rendelkezésre képes. Bármelyik hiánya korlátozza az egyén autonómiáját is.

Az újkori filozófiai etikában Immanuel Kant (1724–1804) foglalkozott behatóan az autonómia fogalmával. Az autonómia elvével Kant új alapokra helyezi az etikát. Az erkölcsösség alapja nála nem a jóakaró önszeretet (Rousseau) vagy a morális érzék (Hume). Szerinte csak az cselekszik morális értelemben felelősen, aki azokat az alapelveket követi, amelyek az autonóm akaratból származnak.

Kant az akaratot *heteronómnak*, azaz „idegen törvényűnek” mondta, ha önmagán kívül valami más határozza meg (például hajlam, jutalom várása, vagy Istentől való félelem), s csak akkor tekintette az akaratot autonómnak, ha önmagának hoz törvényt. Kant szerint az autonómia az erkölcsiség legfőbb, sőt egyetlen elve, mivel „az erkölcsi törvény kizárólag a tiszta, gyakorlati ész autonómiáját fejezi ki.” Szerinte az abszolút autonóm egyénnek nincs választása, hiszen cselekedetei abszolút meghatározottak az autonóm én által.

Kant szerint az autonóm személy önérték, öncél, s nem szabad pusztán eszközként bánni vele. Ezt fejezi ki a kategorikus imperatívusz második, tartalmi formulája: „Cselekedj úgy, hogy az ember-mivoltot, a te személyedben és minden egyéb személy esetében is, mindig célként kezeld, soha se csupán eszközként.” A német filozófus szerint az állatok nem autonóm létezők, mivel nincs meg a gondolkodási autonómiájuk.

Gerald Dworkins megfogalmazása szerint az autonómia másodrendű képesség arra, hogy kritikusan viszonyuljunk elsőrendű vágyainkhoz, kívánságainkhoz, preferenciáinkhoz. Eszerint tehát autonóm ember az, aki képes rá, hogy kritikusan felülvizsgálja saját vágyait és kívánságait, s ezeket – értékei nevében – képes elfogadni vagy megpróbálja azokat megváltoztatni.

Az autonómia három elemet tartalmaz: a gondolkodás, az akarat és a cselekvés autonómiáját. Nem autonóm személyek az elmebetegek, a kiskorú, értelmi fogyatékosok stb. mert esetükben hiányzik a gondolkodás autonómiája, vagyis a döntéshez szükséges információ megértése és mérlegelése nem jellemző. Nem autonóm az a személy sem akinek meg van a gondolkodás autonómiája, de hiányzik az akarat autonómiája pl. phobiás beteg vagy kényszer neurosisos. Ez függ az elmebetegség fajtájától, vagy a kiskorú érettségétől, ezért beszélünk inkább autonóm döntésről és nem autonóm személyről. Előfordulhat, hogy valakiben megvan a gondolkodás és akarat autonómiája, de hiányzik cselekvés autonómia, azaz nem képes az általa kiválasztott alternatívának megfelelően cselekedni: pl. béna vagy fogoly. Az autonómia bizonyos helyzetekben szembekerülhet más bioetikai elvvel. Például ha a beteg valamilyen okból visszautasít egy kezelést vagy egy műtetet (tájékozott visszautasítás).

A pókoktól való félelem gyakori fóbia. Forrás https://en.wikipedia.org/wiki/Phobia#/media/File:Little_Miss_Muffet_2_-_WW_Denslow_-_Project_Gutenberg_etext_18546.jpg

4.1.2 Szabadság, ráció és autonómia

Az autonómia szoros kapcsolatban áll a szabadsággal és a racionalitással.

A szabadság az autonómia fontos előfeltétele. A szabadság sokféleképpen definiálható. Praktikus értelemben az az ember szabad, aki különböző cselekedetek között választhat. Egy személy akkor szabad, „ha döntése rá

jellemző, autentikus, saját értékeiből következik, s nem betegségéből vagy külső kényszerből”. (Kovács 302) A szabadság és az autonómia között bonyolult kapcsolat van: egyrészt a szabad akarat és a szabadság az autonómia előfeltétele, másrészt az erkölcsi autonómia általában meghatározza a morális személy viselkedését.

Autonóm az az ember, aki fizikai, és pszichológiai korlátozások nélkül, vagyis **külső és belső kényszertől mentesen**, szabadon képes választani a lehetőségek közül, és ez alapján dönteni is képes. Egy autonóm embernek *joga van* saját ügyeiben saját belátása, nézetei, értékrendje, élettervei szerint dönteni, amit másoknak tiszteletben kell tartani. Tehát az emberek autonóm tettei nem korlátozhatók mindaddig, amíg az mások autonómiáját nem sértik.

Egy autonóm embernek is lehetnek *nem autonóm döntései* pl. félelem, kényszer, izgalom, szorongás miatt, és fordítva is egy érett kiskorú vagy egy nem túl súlyos fogyatékos ember is képes autonóm módon cselekedni. Az *akarat autonómiája* hiányozhat kényszerneurózisos betegeknel, fóbiásoknál, vagy egyszerűen gyenge akaraterejű emberek esetében. A *cselekvés autonómiája hiányzik* foglyoknál, mozgáskorlátozottaknál.

A autonómia elve csak mások védelme érdekében korlátozható. Ez nem foglalja magába az eltérő nézetek korlátozását. A zseniket és az új ötleteket megfogalmazó embereket gyakran tekintik ostobának, ésszerűtlennek vagy kimondottan örültnek. Például **Semmelweis Ignác** tanait kortársai visszautasították és őt örültnek tekintették.

A ráció szintén fontos sajátossága az autonóm individuumnak, mivel csak a racionális személy képes önmagát irányítani, csak ő képes A ráció szoros kapcsolatban áll a

„Az abszolút autonómia azt jelenti, hogy a személy, mint személy teljesen szabad. A viszonylagos autonómia azt jelenti, hogy a személy, mint személy bizonyos fokig szabad, de nem teljesen az. Az abszolút heteronómia azt jelenti, hogy a személyt, mint személyt teljesen rajta kívül álló tényezők határozzák meg. A viszonylagos heteronómia azt jelenti, hogy a személy, mint személy bizonyos, rajta kívül álló kényszereknek vagy hatalmaknak van alávetve. A viszonylagos heteronómia előfeltételezi a viszonylagos autonómiát és viszont, míg az abszolút autonómia az abszolút és viszonylagos heteronómiát egyaránt kizárja. Az abszolút autonómia azt jelenti, hogy a személy teljesen szabad erkölcsi alany.”(Heller Ágnes: Általános etika. 78-79.)

kompetenciával, ami cselekvőképességet, döntéshozatali képességet, belátási képességgel meghozott (felelős, tudatos, racionális) döntést jelent. A belátási és döntéshozatali képességgel megáldott autonóm ember cselekvő képessége „intencionális aktusainak” végrehajtása által képes olyan szabad cselekedeteket valósítására, amely a legjobb érdekeit szolgálják. racionális döntéshozatalra és annak végrehajtására, amit elhatározott.

Autonómia tiszteletének az elve azt jelenti, hogy az ember tetei/döntései nem korlátozhatók, illetve nem akadályozhatók mindaddig, míg mások (más betegek vagy egészségügyi dolgozók) autonómiáját nem sértik. **John Stuart Mill** (1806-1873) szerint csak és kizárólag mások védelmének érdekében korlátozható/akadályozható egy autonóm ember. Önmagában az, hogy mások véleményét ésszerűtlenség, ostobának vagy önveszélyesnek tartjuk nem indokolhatja azt, hogy őt szabadságában korlátozzuk. (Kovács 2005 99.o.)

4.1.3 Dilemmák és kétségek

A modern bioetikában az etikai kérdések tárgyalását az autonómia elve dominálja. Az autonómia elve a páciens és az orvos közötti **szereződéses kapcsolatra** helyezi a hangsúlyt, valamint a betegjogokra összpontosít. Nyilvánvaló fontos, hogy a beteg saját kezelésével kapcsolatban – az orvos tanácsai alapján – döntsön.

Másrészről minden betegség korlátozza az embert és vannak olyan betegségek, illetve állapotok, amikor a beteg minimális döntési kompetenciával sem rendelkezik. Egyáltalán nem tekinthetünk el tehát attól a problémától, hogy **a beteg ember gyakran nem rendelkezik olyan mértékű és jellegű racionalitással, hogy a saját helyzetéről autonóm döntéseket hozzon.** Ezért van olyan bioetikai nézet, hogy az autonómia tiszteletének az elve gyakran nem elégséges, sőt alkalmatlan a tényleges etikai problémák elemzésére.

Az autonómia dominanciájával szemben a következő elvi és gyakorlati problémák merülnek fel. Az emberi létezés alapvetően interszubjektív jellegű, tehát a szubjektum emberi viszonyok hálózatába integrálódik, amely viszonyok nagymértékben meghatározzák a viselkedését. Az autonómia elvének kizárólagos alkalmazása sok esetben a beteg magára maradását eredményezi. Minden betegség korlátozza az ember racionalitását és döntési kompetenciáját, ami gyakran olyan mértékű, hogy beteg képtelen gyakorolni az autonómiáját. Tehát az autonómia olyan kiváltság, amely a betegek sokaságának nem adatik meg.

Az autonómia dominanciájával kapcsolatban szkeptikus szerzők általában az ember **sebezhetőségét** és a **gondoskodás** fontosságát hangsúlyozzák. A gondoskodás aspektusának erősítése a humanisztikus orvoslást re-konstruálhatja, amely a technológia és a specializációk korában is elsődleges kell hogy maradjon.

A sebezhetőség alapvetően való megjelenése a bioetikában a humanisztikus orvoslást erősíti. Ez egyben az individualisztikus megközelítés helyett a szolidaritást, a felelősséget, azaz a kommunális értékeket helyezi előtérbe. a (Pörcezi 13.o.)

(Tóth János, SZTE)

Kérdések:

A modern bioetikát milyen alapelvek (princípiumok) jellemzik?

Mit jelent az autonómia fogalma?

Hogyan viszonyul az autonómia fogalma a szabadság és a ráció fogalmához?

A betegség hogyan befolyásolja az ember autonómiájához szükséges képességeit?

Szakirodalom:

Kovács József (2006): *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában.* Medicina Könyvkiadó Budapest.

Patsch Ferenc SJ (2010): *A helyzetfüggő segítség etikája: paternalizmus és autonómia összefüggései a segítő helyzetben.* I. rész Sapientia 3 (2010/1) 1-5

Pörcki Zsuzsanna (2013): *Autonómia versus felelősség a bioetikában és az egészségügyben.* Doktori (PhD) értekezés tézisei. Pécsi Tudományegyetem. Általános Orvostudományi Kar. file:///F:/SSD/Users/teszt/Downloads/Porcki_Zsuzsanna_magyar_tezisfuzet.pdf

Heller Ágnes (1994): *Általános etika.* Cserépfalvi, Budapest.